

Paul Claes

Het vertaals

Paul Claes (1943) is schrijver, dichter, essayist en vertaler. Hij studeerde klassieke, Nederlandse en Engelse letteren en communicatiewetenschappen aan de KULeuven en promoveerde op de antieke elementen in het werk van Hugo Claus. Claes vertaalde onder meer Sappho, Mallarmé, Ezra Pound, August von Platen, D.H. Lawrence, George Bataille en Arthur Rimbaud, en maakte samen met Mon Nys een veelgeprezen nieuwe vertaling van James Joyce' Ulysses. Ook vertaalde en herinterpreteerde hij Het Barre Land / The Waste Land van T.S. Eliot. 'Het vertaals' is de inleiding van Gouden vertaalregels – Tips voor beginnende [en andere] vertalers, dat verscheen bij Vantilt. VertaalVerhaal dankt de uitgever voor de toestemming deze inleiding hier te mogen publiceren.

Het vertaals

‘Goodbye, I your new translator am.’
William Boyd, *Bamboo* (2005)

Ik ben een selfmade vertaler. Alles wat ik over vertalen weet, heb ik met vallen en opstaan geleerd. Bij gebrek aan regels moeten vertalers hun vak elke dag opnieuw uitvinden. De wenken die ik als beginneling vergeefs heb gezocht, verzamel ik nu, na vijftig jaar vertalen, in dit boek.

Als ik collega’s vraag naar hun vuistregels, reageren ze meestal verschrikt. Beroepsvertalers laten zich liever leiden door intuïtie dan door regels. Die afkeer voor een methodische aanpak verklaart waarom nog zoveel vertalingen gesteld zijn in een tussentaal: het ‘vertaals’.

De term ‘vertaals’ is zelf een vertaling van het Engels ‘translatese’ of ‘translationese’. Onwillekeurig nemen vertalers uit de vreemde taal elementen over die niet stroken met het taaleigen van de taal waarin vertaald wordt. Vooral beginnelingen klampen zich krampachtig vast aan het origineel. Ze kopiëren nauwgezet woordenschat, woordvolgorde en zinsbouw. Het resultaat is een ‘calque’: een opeenvolging van leenvertalingen of barbarismen.

Automatische vertaalmachines doen het met hun lineaire aanpak niet beter. Ondanks de vooruitgang die op dat gebied is geboekt, wemelen de door het net aangeboden vertalingen van vertaals. Ik neem de proef op de som en laat de vorige zin vertalen door Google: ‘Despite the progress made in that area by the swarm just offered translations of vertaals.’ Vertalers die gebruik willen maken van elektronische hulpmiddelen, zullen nog aardig wat moeten controleren en corrigeren.

Veel vergissingen zijn te wijten aan zogenaamde *valse vrienden*: woorden of wendingen die er bedrieglijk vertrouwd uitzien, maar toch een onverwachte betekenis blijken te hebben. Nagenoeg iedereen vertaalt het Franse ‘sans doute’ als ‘ongetwijfeld’, terwijl het ‘wellicht’ betekent (‘ongetwijfeld’ of ‘zonder twijfel’ is ‘sans aucun doute’). Zulke fouten verraden in veel vertalingen al na een paar zinnen de brontaal. Grappig is trouwens dat de geijkte term *valse vrienden* zelf een te letterlijke en dus foutieve vertaling is van het Franse ‘faux amis’ (schijnbare of zogenaamde vrienden).

Ik had al een aantal jaren semiprofessioneel vertaald toen ik een aanstelling kreeg aan een vertaalopleiding. De selfmade vertaler werd opeens een selfmade docent. Ik had geen handboek en met de tegenstrijdige adviezen van de vertaalwetenschap kon ik weinig beginnen. Ik deed hetzelfde als mijn collega’s en modderde maar wat aan. In werkcolleges moest ik me beroepen op een vage term als taalgevoel.

De stelregel ‘vertaal wat er staat’ leidt vaak tot misverstanden. Niet alles wat er staat kan of moet vertaald worden. Vanwege onze altijd gebrekkige kennis van de vreemde taal zijn we geneigd doodnormale wendingen als stilistische afwijkingen te interpreteren en gewrongen te vertalen. Het simpelweg overnemen van vreemde

formuleringen en constructies is vaak een gemakkelijksoplossing. Zinnen moeten vaak helemaal omgegooid worden om ze natuurlijk te laten klinken.

Discussies met studenten ontaarden vaak in een welles-nietesspelletje. Wie beginners op het onidiomatische van hun vertaalproducten wijst, stuit vaak op verwondering, wrevel en weerstand. De probaatste remedie is hun versie hardop voor te lezen en te vragen of ze zich altijd zo vreemd uitdrukken. ‘Moeten we dan vrij vertalen?’ vragen ze vaak geprikkeld. Mijn standaardantwoord luidt: ‘Nee, je moet niet vrij vertalen, maar juist.’

Tijdens mijn docentschap ontdekte ik hoe bepaalde fouten systematisch terugkeren. Het bleek economischer algemene regels te hanteren dan ieder geval apart te behandelen. Dankzij die relatief simpele tips gingen studenten meteen beter vertalen. Ikzelf kon proefvertalingen gemakkelijker beoordelen en steriele discussies vermijden. In plaats van het woord van de meester tegenover dat van de leerling te stellen, kon ik verwijzen naar de ‘gouden regels’.

Zulke regels zijn natuurlijk geen strikte voorschriften, maar op ervaring gestoelde aanbevelingen. Een vertaler mag en moet ervan afwijken als de tekst, het idioom, het register, de stijl of de context daartoe dwingt. De aangereikte oplossingen zijn niet de enige mogelijke. Een goed vertaler is ook een creatief vertaler. Met fantasie, geduld en kennis wordt zelfs het onvertaalbare vertaalbaar. ‘See you later, alligator’ lijkt onvertaalbaar, tot we in de Grote Van Dale een analoge groet vinden: ‘Aju, paraplu’.

In dit boek behandel ik de regels voor het vertalen uit het Frans en het Engels. Mijn collega’s Frans Denissen en Adam Heylen nemen het Italiaans voor hun rekening. Jammer genoeg hebben we niemand bereid gevonden om het vertalen van het Duits te behandelen. Als dubbele toegift bied ik de lezers nog enkele wenken voor het vertalen uit het Latijn en het vertalen van gebonden poëzie.